

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Covid-19 Pandemisi Sürecinde Eğitim – Öğretim Yaşantıları: ISUBU Örneği

Education and Training Experiences of Vocational School Students During the Covid-19 Pandemic: ISUBU Example

Funda ERYILMAZ BALLI, Fatih HERDEM

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, yaşanan Covid-19 Pandemisi sürecinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin içinde bulunduğu eğitim-öğretim yaşantılarını incelemek yoluyla süreçte ortaya çıkan problemleri ve uzaktan eğitim – öğretim yaşantılarının olumlu-olumsuz katkılarını tespit etmek ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri yapılandırılmış görüşme formuyla online olarak toplanmıştır. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nde meslek yüksekokullarının motorlu araçlar ve ulaştırma teknolojileri, yönetim ve organizasyon, pazarlama ve reklamcılık, görsel işitsel teknikler ve medya ve otel lokanta ve ikram hizmetleri bölümlerinden araştırmaya katılmaya gönüllü 356 öğrencinin verileri içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlar, uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumsuz etkileri, uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumlu katkıları ve sürecin daha etkili ilerlemesi için katılımcıların önerileri şeklinde kategorileştirilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin süreçte yaşadıkları sorunların çevresel, sağlık, teknik, ekonomik ve akademik temaları altında toplandığı, yine bunlara paralel olumsuz etkilerin ortaya çıktığı, ancak bunların yanında sürecin aile hayatı, ekonomik, akademik, kişisel gelişim ve sağlık açısından olumlu katkılarının da bulunduğu görülmektedir. Ayrıca öğrenciler yönetime, teknik gerekliliklere, akademik düzenlemelere ve sağlıkla ilgili uygulamalara yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

Anahtar Sözcükler: Covid-19 Pandemisi, Meslek yüksekokulu, Uzaktan eğitim, Yükseköğretim

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the education and training experiences of vocational school students during the Covid-19 Pandemic process, and to identify the problems that arise in the process and the positive and negative contributions of distance education - teaching experiences and to make suggestions for implementation. In the study carried out for this purpose, phenomenology design, one of the qualitative research approaches, was used. Research data were collected using a structured interview form. The data of 356 students from the motor vehicles and transportation technologies, management and organization, marketing and advertising, audio-visual techniques and media and hotel, restaurant and catering departments of vocational schools, who volunteered to participate in the study,

Eryılmaz Ballı F., & Herdem F., (2022). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin Covid-19 pandemisi sürecinde eğitim – öğretim yaşantıları: ISUBU örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 12(2), 294-304. <https://doi.org/10.5961/higheredusci.1037988>

Funda ERYILMAZ BALLI (✉)

ORCID ID: 0000-0003-4703-3945

Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Isparta, Türkiye
Süleyman Demirel University, Faculty of Education, Isparta, Turkey
fundaballi@sdu.edu.tr

Fatih HERDEM

ORCID ID: 0000-0001-5024-4167

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Meslek Yüksekokulu, Isparta, Türkiye
Isparta University of Applied Sciences, Eğirdir Vocational School, Isparta, Turkey

Geliş Tarihi/Received : 03.01.2022

Kabul Tarihi/Accepted : 15.08.2022

Bu eser "Creative Commons Atıf-GayriTicari-4.0 Uluslararası Lisansı" ile lisanslanmıştır.

were analyzed through content analysis. Findings obtained as a result of the interviews were categorized according to the problems they experienced during the distance education process, the negative effects of the distance education experiences, the positive contributions of their distance education experiences, and the suggestions for the process to progress more effectively. When evaluated in general, it was seen that the problems experienced by the students in the process were gathered under the environmental, health, technical, economic and academic themes, and in parallel with these themes negative effects were seen, but the process also had positive contributions in terms of family life, economic, academic, personal development and health. In addition, the students made suggestions for management, technical requirements, academic regulations and health-related practices.

Keywords: Covid-19 pandemic, Distance education, Vocational school, Higher education

GİRİŞ

Tüm dünyada çarpıcı biçimde etkisini gösteren Covid-19 Pandemisi başta sağlık olmak üzere hayatın her alanını etkilemektedir. Eğitim- öğretim kurumları da bu süreçten en çok etkilenen kurumlar arasında yer almaktadır. Mart 2020 tarihinde Türkiye’de Covid- 19 vakalarının tespiti ile tüm kademelerde üç haftalık bir duraksamanın ardından ivedilikle eğitim – öğretim faaliyetleri için bir planlamaya gidilmiş; ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarından uzaktan eğitim yoluyla süreci devam ettirmesine karar verilmiştir. İlerleyen zamanda, vaka sayılarına bağlı olarak ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde yüz yüze ve uzaktan eğitim dönüşümlü olarak beraber gerçekleştirilmiş, ancak bu süreçte yükseköğretim kurumlarının yüz yüze eğitime geçişi mümkün olmamıştır. Her bir kademenin kendi yapısı, özellikleri ve ihtiyaçları bakımında farklı bir biçimde etkilendiği bu süreçte yükseköğretimin bir parçası olarak meslek yüksekokulları ve bu okullarda öğrenim gören öğrenciler de pandeminin sonuçlarından payına düşeni almış, süreçten çeşitli açılardan etkilenmiştir.

Uzaktan eğitim kurumsal temelli, öğrenen ile öğretmenin zaman ya da mekânsal olarak ayrı olduğu, etkileşimli iletişimi barındıran, öğrenme yaşantılarının bilgi, video ve ses paylaşımlarına dayandığı eğitim şeklidir (Simonson, Zvacek ve Smaldino, 2019). Farklı türleri olan uzaktan eğitimin pandemi sürecinde en yoğun kullanılan türleri eşzamanlı, eş zamansız ve harmanlanmış çevrimiçi eğitim olmuştur. Eşzamanlı öğretimde, öğretmenler ve öğrenciler önceden belirlenmiş bir zamanda çevrimiçi oturum için buluşurlar. Eş zamansız öğretim, öğretmenlerin ve öğrencilerin eşzamanlı oturumları olmadığı ve öğrencilerin ders içeriğine istedikleri veya ihtiyaç duydukları herhangi bir zamanda İnternet üzerinden erişebilmeleri anlamına gelir (Fidalgo, Thormann, Kulyk ve Lencastre, 2020). Pandemi sürecinde yüz yüze eğitime alternatif olarak kullanılmak zorunda kalınan uzaktan eğitimin, pandemi sürecinde eğitim-öğretimi sürdürme avantajının yanında yapısı gereği bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Fojtık’e göre (2018), uzaktan eğitimin en belirgin dezavantajları şunlardır;

- Öğrencilerin ve birçok öğretmenin bu öğretim şekliyle ilgili deneyimi çok azdır veya hiç yoktur,
- Öğretmenler, tam zamanlı öğretimde olduğu gibi aynı pedagojik ve didaktik uygulamaları kullanabileceklerini hissederler,

- Öğretim, öğrencilerin yüksek düzeyde motive olmalarını ve zamanla verimli bir şekilde başa çıkmalarını gerektirir,
- Öğretim ve çalışma materyallerinin karmaşık ve zahmetli hazırlanması,
- Kapsamlı teknik güvenlik ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu dezavantajların yanında, uygulamalı derslere sahip bölümlerde uygulama eksikliği ve uygulamaları tam olarak anlayamama problemleri uzaktan eğitim sürecinde yaşanan problemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Dilmaç, 2020). Sisteme, uygulamalı derslerde öğretilen bilgi ve becerilerle donatılmış, iyi yetişmiş teknik ve meslek elemanı sağlama misyonuna sahip olan meslek yüksekokulu (Özgüler, Özgüler, Kağızmanlı ve Ulaş, 2018) öğrencileri dersleri yüz yüze işleyemedikleri pandemi sürecinde bu problemlerle yüz yüze gelmişlerdir.

Kuruluş amacı koşul değişikliklerine hızlıca adapte olan, analitik düşünme yeteneği sayesinde karşı karşıya kalınan sorunlara pratik ve doğru çözümler üreten, mesleki birikimi işiyle ilgili sorumluluk alabilmesine yetecek düzeyde olan, takım çalışmasına yatkın, iletişimi kuvvetli, alanına hâkim ve alandaki gelişme ve yenilikleri takip eden, vasıflı ara eleman yetiştirmek olan meslek yüksekokulları (Ulus, Tuncer ve Sözen, 2015) eğitim – öğretimin yanında çeşitli toplumsal işlev ve sorumluluklara da sahiptir. Gereken iş birliği, koordinasyon ve etkileşimin sağlanması ile meslek yüksekokulları buldukları bölgenin ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişimine olumlu katkılar sağlayabilmektedir (Örs, 2003). Bu katkılar gerek okul içindeki uygulama temelli eğitimleri, gerekse okulların çeşitli sektör temsilcileri ile gerçekleştirdikleri anlaşmaların paralelinde bizzat sektörde gerçekleştirdikleri uygulamalar yoluyla sağlanmaktadır. Meslek yüksekokullarında uygulamaların yetersiz kalması, dolayısıyla gerekli becerilerin yeterli düzeyde geliştirilememesi bu kurumlardaki en önemli sorunlardan biri (Günay ve Özer, 2016) olarak uzun yıllardır gündem oluşturmıştır. Sıradan staj imkânlarının istenen düzeyde pratik kazanma amacına hizmet etmemesi, sürecin denetimi konusunda yaşanan sıkıntılar, süreçteki zaman yönetiminin doğru şekilde gerçekleştirilememesi vb. sorunlar nedeniyle öğrencilerin sektördeki uygulamaları yetersiz kalmıştır. Yükseköğretimde Yeni YÖK Raporunda (2017) da meslek yüksekokullarının iş dünyası ile ilişkilerin zayıflığına vurgu yapılarak uygulanan düzenlemelerle sorunun giderilmesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Ayrıca bu sorunu gidermek adına öncülüğünü Sakarya Üniversitesi ve Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi’nin yaptığı 3+1 Uygulamalı Eğitim Mode-

li (1 dönem boyunca uygulamalı olarak işletmelerde eğitim öğretim) zaman içerisinde diğer bazı üniversitelerde (Kırklareli Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yalova, Hitit ve Aksaray Üniversiteleri) de uygulamaya konulmuştur (Sarıbiyık, 2019).

3+1 eğitim modelinin, yani öğrencilerin 3 dönemi okulda 1 dönemi tamamen uygulamada geçirmesini öngören bu uygulamanın üniversitelere, iş dünyasına, topluma ve öğrencilere çeşitli katkıları bulunmaktadır (Çakar, 2020). Model üniversiteler için mezun ettikleri öğrencilerin istihdam kolaylığı bakımından tercih edilme, sağlanan işbirliği yoluyla AR-Ge faaliyetlerinin artması, iş dünyasını daha yakından takip ederek güncel durum ve ihtiyaç analizleri yapılabilmesi açılarından fayda sağlarken; iş dünyasında istenen niteliklerde eleman ihtiyacının karşılanması dolayısıyla işe yeni başlayan elemanların eğitim yükünden kurtulma, eğitim örgütüyle kolay iletişim sağlanabilmesi sayesinde iş dünyasının gereksinimlerine yönelik eğitim programlarının hazırlanmasının sağlanması ve böylece ihtiyaçların giderilmesi noktalarında katkılar sağlamaktadır (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi [ISUBU], 2019). Modelin toplumsal anlamda ise sağlanan işbirliği sayesinde işsizliğin azalması, toplumda vasıflı bireylerin sayısının artması, toplumsal yenileşme ve gelişmenin hızlanması gibi katkılardan söz etmek mümkündür (Sarıbiyık, 2013). Öğrenciler açısından incelendiğinde ise 3+1 modeli sayesinde yoğun, düzenli ve etkili bir uygulama fırsatı bulan öğrenciler teorik olarak öğrendiklerini yaşayarak deneyimleyebilecek, edindikleri uygulama becerileri sayesinde özgüvenleri artacak, takım çalışmasına yönelik yetenekleri gelişecek, iş dünyası hakkında bilgi sahibi olacaklarından çalışma hayatına geçtiklerinde adapte olmaları kolaylaşacak, daha sağlıklı kariyer planı yapabilecekler, referans olacak bireylerle tanışma ve iletişim kurma fırsatı bulabileceklerdir (Sarıbiyık, 2013; Şahin Ören ve Ören, 2018). Olası çıktıları incelendiğinde 3+1 Eğitim Modelinin önemi açıkça gözlenmektedir.

Sözü edilen ve uygulamanın önemini vurgulayan 3+1 Eğitim Modelini kullanan yüksekokulların modeli kullanmaya başlamadan önceki ders programlarında yer alan ve modeli kullanmaya başlamamış olan meslek yüksekokullarında hâlihazırda ders programında yer alan işyeri eğitimi, işyeri eğitimi uygulamaları ve kurum stajı gibi dersler de meslek yüksekokulu öğrencilerinin öğrenme çıktılarına olumlu katkı sağlayan önemli faktörler olarak yer almaktadır. Bu uygulama derslerinin öğrencilerin mesleklerini sevmelerine, zamanlarını etkili ve verimli kullanmalarına, kendilerine işleriyle ilgili daha çok güvenmelerine (Gökdoğan ve Sarıgöz, 2012), istihdam edilme süreçlerine katkı sağladığına (Onat Hattap, 2015) dair araştırmalar mevcuttur. Ayrıca etkili uygulamalar sayesinde öğrencilerin iş hayatını yerinde görme ve alanlarının gerektirdiği pratik beceriyi edinme fırsatı yakaladıklarına (Titrek, Kocaman, Ateşoğlu ve Göktekin, 2013) ve bu uygulamaların öğrencilerin sosyal ve insani yönlerine olumlu katkıları bulunduğu (Güleç, Çetin, Parlak, Uyar ve Sevüktekin, 2005) dair araştırmalar da bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilenlerin yanında, meslek yüksekokulu öğrencilerinin aldıkları teorik derslerden bazıları atölye, arazi, laboratuvar, mutfak gibi uygulama ortamlarında gerçekleştirilmekte, öğrencilerin bizzat yaparak-yaşayarak öğrenmeleri sağlan-

maktadır. Öğrenciler edindikleri bilgileri işyerine gitmeden uygulamaya koyma fırsatı bulmakta ve bu yolla daha çok pratik yaparak gelişme fırsatı yakalamaktadırlar. Bu yolla edindikleri bilgiler gerek işyeri uygulamaları gerekse ileriki iş hayatları için temel oluşturmaktadır. Teorik derslerin, pratik dersleri (işyeri uygulamalarını) yüksek düzeyde desteklediği (Güleç, Çetin, Parlak, Uyar ve Sevüktekin, 2005) göz önünde bulundurulduğunda eğitim-öğretim süreçlerinde yer alan bütün ders ve uygulamaların ayrı ayrı önemli olduğu görülmektedir.

Mart 2020 ile Türkiye’de bireylerin hayatlarında çarpıcı değişiklikler yaratan Covid- 19 Pandemisinin yükseköğretim kurumlarına yansımaları eğitim- öğretim faaliyetlerinin uzaktan devam etmesi şeklinde kendini göstermiştir. Özellikle bu tür yükseköğretim kurumlarında önemi açıkça ortada olan ve birçok üniversite tarafından benimsenen 3+1 Modelini uygulamak bir tarafa henüz bu modele geçiş yapmamış, rutin staj ya da işyeri eğitimi gerçekleştiren meslek yüksekokulları ve üniversiteler dahi uygulamaları tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Bunun yanında öğrenciler atölye, laboratuvar, mutfak gibi ortamları deneyimlemekten mahrum kalmışlardır. Dolayısıyla, meslek yüksekokullarındaki derslerin birçoğunun uzaktan eğitim sürecinde teorik olarak gerçekleştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Covid- 19 Pandemisi dolayısıyla uygulamaların gerçekleştirilememesi ve özellikle iş üzerinde ve derslerde yaparak-yaşayarak öğrenilmesi gereken derslerin gerektiği şekilde gerçekleştirilememesi, eğitimcilerin farklı uygulamalar yoluyla açığı kapatma çabalarına rağmen, öğrenciler açısından süreç boyunca çeşitli sorunlara yol açmıştır. Bu bağlamda amacı yaşanan Covid-19 Pandemisi sürecinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin içinde bulunduğu eğitim-öğretim yaşantılarını incelemek yoluyla süreçte ortaya çıkan problemleri ve uzaktan eğitim – öğretim yaşantılarının olumsuz etkilerini ve olumlu katkıları tespit etmek ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunmak olan bu araştırmada bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Covid-19 Pandemisi boyunca uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin yaşadıkları sorunlar nelerdir?
2. Covid-19 Pandemisi sürecinde uzaktan eğitim yaşantılarının öğrencilere olumsuz etkileri nelerdir?
3. Covid-19 Pandemisi sürecinde uzaktan eğitim yaşantılarının öğrencilere olumlu katkıları nelerdir?
4. Sürecin daha etkili ilerlemesi için öğrencilerin önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji, fenomenlerin gerçek anlamının ancak bireylerin tanımladığı şekliyle ve kendi deneyimleri yoluyla keşfedilebileceğini düşüncesinden hareket eder (Jasper, 1994). Dolayısıyla fenomenoloji bireylerin hayatlarında karşılaştıkları ancak üzerinde detaylı olarak düşünmedikleri olguları derinlemesine inceleyen nitel çalışma türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Tablo 1: Katılımcıların Bölümlerine İlişkin Bilgiler

Bölüm	Program	f
Motorlu Araçlar ve Ulaştırma Teknolojileri	Uçak teknolojisi	10
	Otomotiv teknolojisi	11
Yönetim ve Organizasyon	Sağlık kurumları işletmeciliği	48
	Lojistik	26
	İşletme yönetimi	12
	İnsan kaynakları yönetimi	40
Pazarlama ve Reklamcılık	Pazarlama	19
	Halkla ilişkiler ve tanıtım	8
Görsel İşitsel Teknikler ve Medya	Radyo ve televizyon programcılığı	8
	Fotoğrafçılık ve kameramanlık	22
Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri	Aşçılık	152
	TOPLAM	356

Tablo 2: Katılımcıların Sınıflarına İlişkin Bilgiler

Sınıf	f
1. Sınıf	182
2. Sınıf	174
TOPLAM	356

Çalışma Grubu

Amacı yaşanan Covid- 19 Pandemisi sürecinde meslek yüksekokulu öğrencilerinin içinde bulunduğu eğitim-öğretim yaşantılarını incelemek yoluyla süreçte ortaya çıkan problemleri ve uzaktan eğitim – öğretim yaşantılarının olumsuz etkilerini ve olumlu katkıları tespit etmek ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunmak olan bu araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Araştırmanın katılımcıları Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde yer alan meslek yükseköğretim kurumlarının motorlu araçlar ve ulaştırma teknolojileri, yönetim ve organizasyon, pazarlama ve reklamcılık, görsel işitsel teknikler ve medya ve otel lokanta ve ikram hizmetleri bölümlerinde öğrenim gören, araştırmaya katılmaya gönüllü öğrencilerdir. Katılımcılara ilişkin veriler ve demografik özellikler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde, motorlu araçlar ve ulaştırma teknolojileri, yönetim ve organizasyon, pazarlama ve reklamcılık, görsel işitsel teknikler ve medya ve otel lokanta ve ikram hizmetleri bölümlerinin çeşitli programlarından toplam 356 öğrencinin araştırmaya gönüllü olarak katıldığı görülmektedir.

Tablo 2’ye göre araştırmaya katılan öğrencilerden 182’si 1. Sınıf, 174’ü 2. Sınıf öğrencileridir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri Google Forms’ta hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak çevrimiçi olarak elde edilmiştir. Görüşme soruları alanyazın ve önceki araştırmalar doğrultusunda oluşturulmuştur. Sorular oluşturulurken alan uzmanı

görüşüne başvurulmuş, belirtilen öneriler değerlendirilerek görüşme formuna son hâli verilmiştir.

Görüşme formunda öğrencilere bölüm ve sınıf bilgilerinden sonra şu sorular yöneltilmiştir;

1. Pandemi boyunca uzaktan eğitim sürecinde yaşadığınız sorunlar nelerdir?
2. Pandemi boyunca uzaktan eğitim sürecinde yaşadığınız sorunlar nelerdir?
3. Pandemi sürecinde uzaktan eğitim yaşantılarının size olumlu katkıları nelerdir?
4. Sürecin daha etkili ilerlemesi için önerileriniz nelerdir?

Etik Kurul Onayı (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 28.12.2020 tarihli ve 100/1 sayılı kararı) alındıktan sonra, verilerin toplanması için Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi’nden gerekli izinler alınmış, ardından çevrimiçi form öğrencilerle paylaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Düzenlenerek analize hazır hâle getirilen veriler MAXQDA 2020 programına aktarılmıştır. Araştırma verileri içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi çok sayıda kelime ile verilen mesajı daha az kelimeyle ifade edebilmek için aktarılanların belirli özelliklerini nesnel ve sistematik olarak tanımlayan, kodlamadan faydalanan, tekrarlanabilir bir tekniktir (Stemler, 2001). İçerik analizi sürecinde veriler eşzamanlı olarak kodlanır, kodların ilgili özelliklerini kapsayan kategoriler oluşturulur (Merriam, 1998). Bu bağlamda ön okumalar yapıldıktan sonra, içerik analizi araştırmacılar tarafından ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Ardından oluşturulan kodlar, temalar ve kategoriler incelenmiştir. Görüş ayrılığı olan noktalarda uzman görüşüne başvurmak suretiyle ortak bir karara varılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlamak adına inandırıcılık (iç geçerlik), aktarılabirlik (dış geçerlik), tutarlık

(iç güvenilirlik) ve teyit edilebilirliktir (dış güvenilirlik) sağlanmaya çalışılmaktadır (Erlandson, Harris, Skipper ve Allen, 1993'ten Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çeşitleme nitel araştırmalarda inandırıcılığı artırmaya yardımcı olan yöntemlerdendir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada tek bir meslek yüksekokulundan değil farklı meslek yüksekokullarından farklı bölümlerde öğrenim gören araştırmaya katılmaya gönüllü öğrencilerden veri toplanarak, veri kaynaklarında çeşitlemeye gidilmiştir. Ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme yoluyla nitel araştırmaların aktarılabirliği sağlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Mevcut araştırmada araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Ayrıca araştırma sürecinin her bir basamağı detaylı ve ayrıntılı olarak raporlanmıştır. Bu yolla araştırmanın aktarılabirliği artırılmaya çalışılmıştır. Bunların yanında tutarlılığı sağlamak için yukarıda da belirtildiği gibi analizler iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve kararsız kalınan noktalarda başka bir uzmanın görüşünden faydalanılmıştır. Miles ve Huberman (1994)'ın güvenilirlik formülü (Güvenirlik = Görüş Birliği x 100 / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılmak suretiyle görüş birliği ve görüş ayrılığının, araştırmanın güvenilirliğine etkisi hesaplanmıştır. Sonuçta %97 düzeyinde bir ortak görüş mevcudiyeti tespit edilmiştir.

Araştırma sürecinde içerik analizi sonucunda elde edilen veriler düzenlenmiş, tablolar hâlinde sunulmuş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Araştırma Etiği

Etik Kurul Onayı (Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu, 28.12.2020 – 100/1) alındıktan sonra, verilerin toplanması için Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nden de gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya katılımda katılımcı bireylerin gönüllülüğü esas alınmış, kişisel verilerin ve paylaşılan bilgilerin korunması adına garanti verilmiş ve her türlü önlem alınmıştır. Bu araştırma sürecinde "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan kurallara uyulmuş, etik kural ihlali yaratabilecek hiçbir etkinlik gerçekleştirilmemiştir.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen veriler analiz edildikten sonra düzenlenmiş, elde edilen bulgular tablolar yardımıyla açıklanmıştır.

Katılımcıların pandemi boyunca uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlara yönelik bulgular

Araştırmada yer alan öğrencilerin pandemi dolayısıyla 2020 yılının Mart ayı itibarıyla uzaktan devam eden eğitim yaşantılarında karşı karşıya kaldıkları sorunlara yönelik cevaplarına ilişkin veriler incelendiğinde ortaya çıkan temalar ve kodlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde pandemi boyunca uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunların çevresel koşullar, sağlık, teknik, ekonomik, akademik, yok ve diğer olmak üzere yedi temada toplandığı görülmektedir. Çevresel koşullar temasında ev ortamının elverişsizliği, öğrenci hayatını - sosyalleşmeyi özmek, üniversiteden fiziksel olarak uzak olmak kodları, sağlık temasında sağlık sorunları kodu, teknik temasında internet sağlayıcıdan kaynaklanan teknik sorunlar ve okulun sisteminden

kaynaklanan sorunlar kodları, ekonomik temasında internete erişim sorunları, bilgisayar vb. teknik donanım eksikliği ve aynı zamanda çalışıyor olmak kodları, akademik temasında dersi anlayamama- öğrenememe, uygulama yapamamak, güdülenme sorunu, sınav süreleri ve ders saatleri kodları yer almaktadır. Yok temasında ise öğrencilerin süreçte herhangi bir sorun yaşamadıklarına dair ifadeleri yansıtan sorun yok kodu yer almaktadır. Bu kodların yer aldığı ifadelerden bazıları aşağıdaki gibidir;

"Ne kadar öğrenmek için çabalasam da bir süre sonra ilgim dağılıyor. Ev ortamının uygun olmadığı günlerde ders dinlemede aşırı zorlanıyorum ilgim çok çabuk dağılıyor. Sınavlara aşırı panikle giriyorum zamanla öğrensem bile problem çıkacak düşüncesi oluyor sürekli." (Ö.43)

"Aile içerisinde büyük kız sorumluluğu da üzerime bindiği için pek de derslere katılmadığımı biliyorum, kardeşlerimle derslerimiz çakıştığı için fazla sesten hiçbir şey anlamıyordum. Girdiğim derste hocanın anlattıklarından tutun not almaya kadar sıkıntı vardı..." (Ö.75)

"Sosyallikten uzak olmak, derse bağlanma sorunu, üniversite de olduğunu hissedememek." (Ö.252)

"Saatlerce ekrana bakmaktan gözlerim başımın, boynumun ve belimin ağrması" (Ö.286)

"İnternetin kötülüğü, evde tek bilgisayar olması ve evde 4 öğrenci olması sistemin çökmesi, psikolojik yıpranma" (Ö.304)

Tablo 3: Katılımcıların Pandemi Boyunca Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar Kategorisi

Tema	Kod	f
Çevresel	Ev ortamının elverişsizliği	16
	Öğrenci hayatını - sosyalleşmeyi özmek	4
	Üniversiteden fiziksel olarak uzak olmak	2
Sağlık	Sağlık sorunları	18
Teknik	İnternet sağlayıcıdan kaynaklanan teknik sorunlar	127
	Okulun sisteminden kaynaklanan sorunlar	74
Ekonomik	İnternete erişim sorunları	26
	Bilgisayar vb. teknik donanım eksikliği	21
	Aynı zamanda çalışıyor olmak	16
Akademik	Dersi anlayamama- öğrenememe	61
	Uygulama yapamamak	36
	Güdülenme sorunu	32
	Sınav süreleri	5
	Ders saatleri	4
Yok	Sorun yok	24
Diğer	Diğer	16
	TOPLAM	482

“İnternet sıkıntısı ve uygulamalı derslerden geri kalma...” (Ö.39)

“Bağlantı sorunu çok yaşadım evde ailemle olduğum için özel alanım çok kısıtlıydı ve dersleri verimli geçiremedim” (Ö. 331)

“Derste sık sık kopuklar yaşadım ve ders dinlerken sistem attı ayrıca hocaların sesleri cızırtı şeklinde geliyordu tam adapte olamayıp derse aöf den tekrar yapıyordum” (Ö.321)

“Sistemin sürekli kapatması. İnternet olmasına rağmen donması. Kayıttaki sesin önden ilerlemesi” (Ö.233)

“Uzaktan eğitimde girdiğimiz derslerde kullandığımız programın bazı sorunları olmasıydı mesela dersten atması, sisteme girmemesi gibi problemler. Bunun dışında herhangi bir sorun yaşamadım” (Ö.247)

“Dersleri hiç anlamıyorum, kendi çalışmalarım ile bazı şeyleri öğrenmeye çalışıyorum bu sorun öğretmenlerimizden kaynaklı değildir, dersin donması sınav vakti sistem çökmeleri gibi sorunlar öğrencilerin önüne Çin seddi gibi duvar ördü pandemide” (Ö.262)

“İnternetim yoktu, kesintiler yaşandı ve sürekli teknoloji karşısında olduğumdan gözlerim bozuldu” (Ö. 228)

“Derslere giremedim çünkü bilgisayarım bozdu bazen dersten atıldım dersleri anlayamıyorum çünkü görsel hafızaya daha yatkınım” (Ö.56)

“Eğitimin online olması ile birlikte maddi sorumluluklar nedeni ile çalışmamdan dolayı derslerin çoğuna erişim sağlayamadım ve bu da sınavlarıma yansdı verilen eğitimden gram zevk ve verim alamadım.” (Ö.273)

“Evde derslere katılma isteği çok gelmiyor” (Ö.114)

“Adı üzerinde uzaktan olunca aynı atmosferi vermiyor. Çabuk sıkılıyorum, odaklanma problemi yaşıyorum.” (Ö.197)

“Benim için bu süreçte karşılaştığım en büyük sorun uygulamalı olan derslerimi online olarak almam oldu ve bu sebepten dolayı uygulamalı olan derslerimin bana çok verim sağlamadığını düşünüyorum” (Ö. 157)

“Seçtiğim bölüm uygulamalı bir bölüm olduğu için uzaktan eğitimde hiç bir anlamı olmuyor anlamıyorum makineler hakkında bilgi alamıyorum okumakla olmuyor maalesef dokunmak denemek gerektiğini düşünüyorum” (Ö.184)

“Hocalarım sağ olsunlar hiçbir sorun yaşamadım bizim için hepsini düşünüp bize yardımcı oldular” (Ö.103)

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumsuz etkilerine yönelik bulgular

Araştırmada yer alan öğrencilerin pandemi dolayısıyla 2020 yılının Mart ayı itibarıyla uzaktan devam eden eğitim yaşantılarının olumsuz etkilerine yönelik paylaşımlarına ilişkin veriler incelendiğinde ortaya çıkan temalar ve kodlar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4'e göre pandemi sürecinde uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumsuz etkileri akademik, çevresel, sağlık, teknik, ekonomik, yok ve diğer olmak üzere yedi temada toplanmakta-

dır. Akademik temasında akademik başarısızlık, uygulama yapamamanın getirdiği yetersizlik hissi, güdülenme, devamsızlık ve kendini geliştirememeye kodları, çevresel temasında sosyalliğin azalması, üniversite ortamından ve arkadaşlardan ayrı kalmak ve aileyle bir arada olmanın olumsuz etkileri kodları yer almaktadır. Sağlık temasında psikolojik sorunlar ve bedensel sorunlar kodları bulunmaktadır. Teknik temasında sistemden kaynaklı öğrenci mağduriyetleri ve internete girememeye kodları, ekonomik temasında ekonomik anlamda zorlanma kodu yer alırken, yok temasında ise öğrencilerin süreçte herhangi bir olumsuz etkiyle karşılaşmadıklarına dair ifadeleri yansıtan olumsuz etki yok kodu yer almaktadır. Bu kodların yer aldığı ifadelerden bazıları aşağıdaki gibidir;

“Uzaktan eğitim benim için çok iyi olmadı dersleri anlamıyorum bazen uygulama gereken dersleri uygulama yapmadan işledik hiçbir şey anlamadım açıkçası.” (Ö.40)

“Derslerimden bir şey anlamıyorum ve mezun olunca ben ne biliyorum ki şimdi demek istemiyorum ve bu büyük bir sorun nerdeyse tüm öğrenciler aynı durumda ...” (Ö.352)

“Şu anda birinci sınıfım ve hiç bir şey öğrenemedim ve ben mezun olduğumda bir yerde çalışmak istesem de uzaktan eğitim olduğu için birçok yerde okumamış gibi görünebilirim.” (Ö.331)

“Bölümüm teorik derslerin yanında uygulama gerektiren bir bölüm ve biz bunu ekran karşısında hocalarımızın desteğiyle ne kadar gidermeye çalışsak da eksik olduğumuzu düşünüyorum.” (Ö.38)

Tablo 4: Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Yaşantılarının Katılımcılara Olumsuz Etkileri Kategorisi

Tema	Kod	f
Akademik	Akademik başarısızlık	125
	Uygulama yapamamanın getirdiği yetersizlik hissi	58
	Güdülenme	28
	Devamsızlık	19
	Kendini geliştirememeye	4
Çevresel	Sosyalliğin azalması	21
	Üniversite ortamından ve arkadaşlardan ayrı kalmak	12
	Aileyle bir arada olmanın olumsuz etkileri	9
Sağlık	Psikolojik sorunlar	38
	Bedensel sorunlar	14
Teknik	Sistemden kaynaklı öğrenci mağduriyetleri	22
	İnternete girememeye	13
Ekonomik	Ekonomik anlamda zorlanma	3
Yok	Olumsuz etki yok	23
Diğer	Diğer	11
	TOPLAM	400

"Dersleri yüz yüze işleyemediğimiz için yeterince verimli olmadığımı düşünüyorum kendi adıma. Özellikle bir sınıf ortamı olmadığı için yeterince moda giremediğimi düşünüyorum. Rahatlık, rahatlığı doğuruyor maalesef." (Ö.63)

"Derse odaklanamama, dersi yeteri kadar anlamama ve derse giremememe sorunu yaşadım" (Ö.267)

"Meslek bakımından fazlasıyla olumsuz etkilendiğimizi düşünüyorum böyle devam ederse meslekte kendimi iyi geliştiremeye-bilirim aile evinde ekonomik şartlardan dolayı her yemeği ya da her tarifi deneyemiyor başımızda öğretmen olmadığı sürece kendimizi iyi bir şekilde geliştirebileceğimizi düşünmüyorum." (Ö.77)

"El becerilerimi geliştiremedim." (Ö.98)

"Gençlerin sosyal medya, internet vb. işlerle çok yakinen ilgilenmesi bir sorun halindeyken ve bizi bunlardan tek kurtaran öğretim hayatımız olurken okul hayatımızın da tamamen internet üzerine taşınması biz gençlerin daha da asosyal olmasına ve içe kapanmasına neden olduğunu düşünüyorum." (Ö.46)

"Psikolojik olarak beni yordu ve bunalımla karışık bir stres haline girdim şu anda üniversite okuyorum ama ne bir şey öğrenebiliyorum ne de üniversiteli olmanın ayrıcalığından yararlanabiliyorum." (Ö.134)

"Aile evi hayatı olduğu için ailemle çok sorunlar yaşadım. Bazen derslerime engel oldu uzaktan eğitim sürecinde..." (Ö.198)

"Derslerde anlatılan şeylerin neredeyse hiçbirini öğrenemedim, evdeki stresimi sadece evdeki rahatlığımı düşünerek atıyordum... Okul havası insana o bölümün sorumluluğunu hissettiriyor ama evdeyken bunu hissedemedim bu yüzden derslere katılım sağlamadım. Online eğitim çok açıkça söyleyebilirim ki psikolojimi normalden daha berbat bir hale getirdi!" (Ö.14)

"Ekrana uzun süre bakmak gözlerim için iyi olmadı miyop oldum" (Ö.248)

"...derslerin hepsine giremedim, sistemsel sıkıntılar yüzünden derslerden atıldım, sınavlarda zorlandım, evde olduğum için ev işlerini de yapmak zorunda kaldım, çalışmak zorunda kaldım" (Ö.301)

"Olumsuz etkisi yok zaten hevesli olan evde de derste gördüklerini yapabilir..." (Ö.34)

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumlu katkılarına yönelik bulgular

Katılımcıların uzaktan eğitim yaşantılarının olumlu katkılarına yönelik paylaşımlarına ilişkin veriler incelendiğinde ortaya çıkan temalar ve kodlar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5'te yer alan, uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumlu katkılarına yönelik öğrenci paylaşımları incelendiğinde aile hayatı, ekonomik, akademik, kişisel gelişim, sağlık, yok ve diğer temalarının bulunduğu görülmektedir. Aile hayatı temasında evde olmak, şartların ders çalışmayı kolaylaştırması ve aile ile zaman geçirme kodları, ekonomik temasında aynı zamanda çalışma fırsatı ve harcamalar açısından kolaylık kodları, akademik temasında daha iyi öğrenmek, ders notu, kayıtlar

sayesinde dersi tekrar fırsatı, şartların iyileştirilmesi kolaylaştırılması, hocalarla iletişimin artması, not yükseltme fırsatı kodları bulunmaktadır. Kişisel gelişim temasında araştırma vb. yollarla kendini geliştirme - kendine zaman ayırma, sorumluluk bilincinin pekiştirilmesi, bireysel etkinliklere/ pratiklere zaman bulabilme ve farkındalığın artması kodları yer alırken, sağlık temasında kendini koruma kodu yer almaktadır. Yok, temasında öğrencilerin süreçte herhangi bir olumlu katkı görmediklerine dair ifadeleri yansıtan olumlu katkı yok kodu yer almaktadır. Bu kodların yer aldığı ifadelerden bazıları aşağıdaki gibidir;

"Evde bilgisayardan eğitim gördüm okula göre daha rahattı. Sınavlarda da uzaktan eğitim gördüğüm için hocalarımın bizi zorlamadığını düşünüyorum. Sınav sürelerimiz falan okuldakilere göre daha uzun. Bu yüzden sınav notlarım daha yüksek bu da olumlu güzel katkısı oldu." (Ö.38)

"Evde bulunduğu için daha çok çalışma fırsatım oldu." (Ö.7)

"Öncelikle kendime vakit ayırabilmem, ailemle beraber olmak gibi olumlu katkıları var. Hatta evimden uzaktayken iki kedimi de çok özlediğim için aklımın hep evde olması gibi sorunlarım vardı. Şimdi ise uzaktan eğitim sayesinde kedilerimle tüm gün vakit geçirebiliyorum. Bunun dışında uzaktan eğitim sayesinde evdeyken işe girip rahatlıkla harçlığımı çıkartabildim. Bu ve bunun gibi katkıları var." (Ö.274)

"Hem çalışıp hem de okulumu devam edebildim. İstedğim saatte dersleri izleyebildim." (Ö.55)

Tablo 5: Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Yaşantılarının Katılımcılara Olumlu Katkıları Kategorisi

Tema	Kod	f
Aile hayatı	Evde olmak	19
	Şartların ders çalışmayı kolaylaştırması	19
	Aile ile zaman geçirme	16
Ekonomik	Aynı zamanda çalışma fırsatı	15
	Harcamalar açısından kolaylık	13
Akademik	Daha iyi öğrenmek	3
	Ders notu	7
	Kayıtlar sayesinde dersi tekrar fırsatı	23
	Şartların iyileştirilmesi kolaylaştırılması	19
	Hocalarla iletişimin artması	6
	Not yükseltme fırsatı	7
Kişisel gelişim	Araştırma vb. yollarla kendini geliştirme-kendine zaman ayırma	33
	Sorumluluk bilincinin pekiştirilmesi	2
	Bireysel etkinliklere/pratiklere zaman bulabilme	6
Sağlık	Farkındalığın artması	7
	Kendini koruma	16
Yok	Olumlu katkı yok	129
Diğer	Diğer	17
	TOPLAM	357

"Maddi olarak daha iyi kazanç sağladım ve sanki birebir dere anlatılıyormuş gibi olduğu için kalabalık sınıflarda yüzümüze eğitimde biraz ders işleme zor oluyor. Ama bu şekilde hem soru sorabiliyoruz ve daha iyi anlıyoruz." (Ö.251)

"Olumlu katkılarının sadece maddi anlamda olduğunu düşünüyorum bu sayede ulaşım ve barınma masrafları benim için olmadı." (Ö.157)

"Daha esnek daha kafam rahat bir şekilde devam ettim kaçır-dığım dersleri sonrasında çok rahat bir şekilde yakalayıp takip ettim." (Ö.126)

"Kayıtlı dersi o hafta içerisinde rahatça dinleyip not almak" (Ö.3)

"Kendimi keşfetme açısından ve bol kitap okumam açısından faydalıydı." (Ö.279)

"Aslında normal hayatta yaptığımız bütün eylemlerin ne kadar önemli olduğu ve geçirdiğimiz her dakikanın her saatin önemini öğretti." (Ö.90)

"Üniversitenin değerini anladım..." (Ö.212)

"Kalabalık ortama girmek zorunda kalmadım diyebilirim. Toplu taşıma kullanmadım. Kendimi elimden geldiğince korudum." (Ö.63)

"Bana hiçbir olumlu yanı olmadı. Bu bölümü okuyabilmek için ailemi karşıma aldım iki yıl boyunca o okul mutfağında olmanın, sıramda hayalim olan meslek hakkında ders veren hocaları dinlemenin ve sınavların o tatlı heyecanının hayalini kurdum. Okulumda okumayacaksam ne anlamı var ki okumanın? İstese-m açık öğretimden okuyabilirdim. O okulun sorumluluğunu hissetmek istedim ama hissedemedim, derslerden gerçek anlamda bir şey öğrenebildiğimi sanmıyorum. Olumlu hiçbir dönüşü olmadı online eğitimin." (Ö.14)

Sürecin daha etkili ilerlemesi için katılımcıların önerilerine yönelik bulgular

Katılımcıların uzaktan devam eden eğitim yaşantılarının daha etkili bir biçimde yaşanması, sürecin daha etkili ilerleyebilmesi için paylaştıkları önerilere ilişkin veriler incelendiğinde ortaya çıkan temalar ve kodlar Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin paylaştıkları önerilerin altı temada toplandığı görülmektedir. Yönetsel temasında okulların açılmasına yönelik tek bir kod bulunurken teknik temasında sistemin daha etkili hâle getirilmesi ve internet alt yapısının çözülmesine yönelik iki kod bulunmaktadır. Akademik temasında öğrencilere daha fazla anlayış- tolerans gösterilmesi, ders işlenişinin geliştirilmesi, devam zorunluluğunun olmaması, sınav sürelerinin uzatılması, sınav yerine ödev verilmesi ve ders sürelerinde düzenleme – kısaltma kodları yer almaktadır. Sağlık temasında öğrenciler evde kalmaya ve önlemlere devam etmeye yönelik önerilerde bulunurken, yok temasında ise bazı öğrenciler basitçe konuya ilişkin önerilerinin olmadığını belirtirken bazıları ise zaten hâlihazırda yapılabilecek her şeyin yapıldığını bu yüzden başka öneriye gerek olmadığını ifade etmişlerdir. Bu kodların yer aldığı ifadelerden bazıları aşağıdaki gibidir;

"Aşı olduktan sonra veya daha öncesinde tedbirler ile birlikte giderek bir an önce üniversiteleri açmak çok mantıklı bir hareket olacaktır. Sonuçta sadece iki yıl var bir tanesi heba oldu. Ben bu mesleği nasıl yapacağım? Temelim sağlam değil çünkü zaten çok şey kaybettim daha fazla kaybım olsun istemiyorum." (Ö.14)

"Gerekli tedbirler alınarak gerekirse zorunlu kılınarak yüz yüze eğitime geçilmesidir." (Ö.310)

"Sağlığımız açısından ne kadar önemli bir konu olsa da dersi anlama açısından ve bana katkı sağlaması için yüz yüze eğitim olmasını diliyorum." (Ö.267)

"Online derslerde daha iyi bir programın kullanılmasını isteyebilirim sadece. Çünkü şu an kullanılan program görsel ve duyuşsal olarak gelişmiş bir program değil. Doğal olarak bu da verimimi düşürüyor kendi adıma." (Ö.63)

"Daha etkili olması için sistemin daha düzenli daha güzel olması gerekiyor, İnternet ve teknolojik sorunlar yaşayan kişilere yardımcı olmaları gerekiyor, hocaların biraz daha anlayışlı olması gerekiyor daha kaliteli bir uygulama olması gerekiyor." (Ö.301)

"Öğrencilere biraz daha tolerans gösterilebilir sınavlar konusunda..." (Ö.217)

"Anlayış ve empati olgularına sahip olunması eğitimcilerin..." (Ö.181)

"Daha zevkli işlenebilir..." (Ö.3)

"Sınıf ortamına daha yakın bir ortam oluşturulmalı..." (Ö.128)

"Virüsün insan sağlığını etki etmeyecek dereceye indiğinde okulun başlaması. Eğitim her şekilde telafi edilebilir ama giden sağlık ve bir insan canı geri gelemez maalesef." (Ö.142)

Tablo 6: Sürecin Daha Etkili İlerlemesi İçin Katılımcıların Önerileri Kategorisi

Tema	Kod	f
Yönetsel	Okulların açılması	166
Teknik	Sistemin daha etkili hâle getirilmesi	28
	İnternet alt yapı sorunu çözülmeli	5
Akademik	Öğrencilere daha fazla anlayış - tolerans gösterilmesi	18
	Ders işlenişinin geliştirilmesi	15
	Devam zorunluluğunun olmaması	7
	Sınav sürelerinin uzatılması	5
	Sınav yerine ödev verilmesi	3
	Ders sürelerinde düzenleme - kısaltma	3
Sağlık	Evde kalmaya ve önlemlere devam	31
Yok	Yok	23
	Zaten yapılabilecekler yapılıyor	17
Diğer	Diğer	17
	TOPLAM	338

“Yüz yüze eğitimi istiyorum ama aynı zamanda istemiyorum önlemler alınsa da sorunlar yine yaşanacaktır, şu anlık en iyisi uzaktan eğitim...” (Ö.89)

“Sağlığımız için uzaktan eğitime devam.” (Ö.266)

“Bir önerim yok.” (Ö.270)

“Şu şartlarda olabilecek en iyi şey yapılıyor bence...” (Ö.90)

“Herkesin elinden geldiğini yeterince yaptığını düşünüyorum bir önerim yok şu anda...” (Ö.126)

SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlar, uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumsuz etkileri, uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumlu katkıları ve sürecin daha etkili ilerlemesi için katılımcıların önerileri şeklinde kategorileştirilmiştir.

Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlar kategorisi incelendiğinde çevresel koşullar, sağlık, teknik, ekonomik, akademik, yok ve diğer olmak üzere yedi tema bulunduğu görülmektedir. Öğrenciler çevresel koşullar temasında ev ortamının elverişsiz olduğunu, öğrenci hayatını- sosyalleşmeyi özlediklerini, üniversiteden fiziksel olarak uzak olmanın sorun yarattığını belirtmişlerdir. Alanyazında bu sonucu destekleyen örnekler bulunmaktadır. Örneğin, Keskin Kızıltepe ve Kurtgöz'ün (2020) araştırmasına katılan öğrenciler de sınıf ortamının olmaması ve ev ortamının uygun olmaması sebepleriyle süreçte motivasyon sıkıntıları yaşadıkları görüşünü paylaşmışlardır. Ayrıca Karagöz, Ağadayı ve Başer (2020) de uzaktan eğitimin öğrencilerin motivasyonunda düşüşe yol açtığını vurgulamaktadır.

Sorunlar kategorisinin sağlık temasında ise öğrencileri sağlık sorunları yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin olarak Ercan ve Keklice (2020) pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeylerindeki değişimi incelemiş ve üniversite öğrencilerinin bu süreçte fiziksel inaktivite oranlarındaki artışın endişe verici derecede olduğunu, bunun önüne geçilmemesi hâlinde ileride bu bireylerin ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalabilme olasılıklarının yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Aynı kategorinin diğer bir teması olan teknik temasında öğrencilerin internet sağlayıcıdan kaynaklanan teknik sorunlar ve okulun sisteminden kaynaklanan sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Mevcut araştırmada öğrenciler en büyük sorunlarından birinin internetteki alt yapısal sorunlar olduğunu ve bu nedenle derslere katılmadıklarını belirtmişlerdir. Önceki benzer araştırma sonuçlarına istinaden Can (2020) da araştırmasında konuya ilişkin olarak ülke çapında internete erişimin sağlanabilmesi adına yeterli alt yapının oluşturulması ve her bir öğretim kademesi için internet desteği sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Alanyazın incelendiğinde bu sonuçlara benzer şekilde Karadağ ve Yücel'in (2020) on tanesi devlet on tanesi vakıf üniversitesi olmak üzere toplam yirmi üniversitede pandemi sürecinde üniversitelerde uzaktan eğitime yönelik öğrenci memnuniyetini araştırdıkları çalışmalarında katılımcılar kullanılan uzaktan eğitim sisteminin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir.

Yine Afşar ve Büyükdöğün (2020) iktisadi ve idari bilimler fakültesi ve sosyal ve beşerî bilimler fakültesi öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmalarında araştırmaya katılan öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları en büyük sorunun teknik sorunlar olduğunu belirtmiş, hatta araştırmacılar uzaktan eğitim sırasında ders işlerken kendilerinin de aynı sorunu yaşadıklarını vurgulamışlardır. Keskin Kızıltepe ve Kurtgöz (2020) ve Kürtüncü ve Kurt (2020) da araştırmaları sonucunda ortaya çıkan sorunlardan birinin üniversitelerin kullandığı sisteminden kaynaklanan sorunlar olduğunu vurgulamışlardır.

Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar kategorisinin ekonomik temasında öğrenciler internete erişim ve bilgisayar vb. teknik donanım eksikliği sorunları yaşadıklarını, bunun yanında aynı zamanda çalışmak zorunda kaldıklarını da belirtmişlerdir. Bu sonucu destekler şekilde Kürtüncü ve Kurt (2020), Keskin Kızıltepe ve Kurtgöz (2020) ve Turan ve Gürol (2020) da araştırmaları sonucunda evde internet erişiminin kısıtlı olması ve/veya hiç olmamasının ve bilgisayar olmamasının öğrenciler için uzaktan eğitim sürecinde sorun yaratan etmenler arasında yer aldığını belirtmişlerdir. Karadağ ve Yücel (2020) de lisans öğrencilerinin evinde internet bağlantısı bulunma oranının %63 olduğu ve çalışmada yer alan öğrencilerin dörtte birinin internet ve teknik araçların eksikliği nedeniyle derslere devam edemedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca TEDMEM'de (2020) “Yükseköğretimde COVID-19 Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlığının altına konuya ilişkin olarak “İnternete erişim ve teknolojik imkânlardaki yetersizlikler uzaktan öğrenmenin etkililiğini olumsuz etkilemiştir” ifadesi yer almaktadır.

Araştırma sonucuna göre Covid-19 Pandemisi sürecinde uzaktan eğitimin öğrencilere olumsuz etkileri kategorisi akademik, çevresel, sağlık, teknik, ekonomik, yok ve diğer olmak üzere yedi temada toplanmaktadır. Akademik temasında akademik başarısızlık, uygulama yapamamanın getirdiği yetersizlik hissi, güdülenme, devamsızlık ve kendini geliştirememe kodları yer almaktadır. Öğrenciler akademik anlamda başarısız olduklarını, uzaktan eğitimle öğrenmenin tam olarak gerçekleşemediğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Turan ve Gürol'un (2020) araştırmasında da uzaktan eğitimin yeterince öğretici olmadığı görüşü öğrenciler tarafından ortaya konulmuştur. Alanyazındaki araştırma sonuçları da bu sonuçlarla paralellik göstermektedir. Şöyle ki; Altuntaş Yılmaz'ın (2020) fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencileri ile gerçekleştirdiği araştırmasında gerek pratik gerekse teorik derslerin verimsiz geçtiği yönünde görüş bildiren öğrencilerin sayısı oldukça fazladır. Ayrıca, öğretmen adaylarının pandemi nedeniyle gerçekleştirilmek zorunda kalınan uzaktan eğitim yaşantılarına yönelik görüşlerini inceleyen Düzgün ve Sulak (2020) da öğretmen adaylarının uzaktan eğitim uygulamalarını etkili bulmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle uygulama eksikliğinin vurgulandığı mevcut çalışmaları destekler şekilde, Karadağ ve Yücel (2020) de uygulamalı bilimler derslerinin daha yoğun olduğu alanlardaki öğrencilerin sürece yönelik memnuniyetlerinin diğer alanlardan daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte, üniversitelerin tıp fakültelerinde gerçekleştirilen araştırmalarda (Ekmekçi, Öziş, Akar, 2021; Toprakvd., 2021) da yüz yüze pratik ve uygulama-

ların gerçekleştirilemiyor olmasının önemli bir eksiklik olduğu vurgulanmaktadır. Keskin ve Özer Kaya (2020) da araştırmaları sonucunda uygulamalı birimlerdeki öğrencilerin yüz yüze eğitim ihtiyacına vurgu yapmış ve öğrencilerin dersi dinledikten sonra uygulama yapmalarının öğrencinin mesleki uygulama becerisine yapacağı katkıya dikkat çekmişlerdir. Benzer şekilde Kürtüncü ve Kurt'nun (2020) araştırmalarında da öğrenciler uygulama yapamıyor olmanın yarattığı sıkıntıyı dile getirmişlerdir. Üstelik mevcut araştırmada öğrenciler mesleklerine dair yeterli donanıma sahip olup olmadıkları yönündeki endişelerini belirtmişlerdir. Destekler şeklinde Demir vd. (2021) ve Tokuç ve Varol (2020) uygulamanın çok önemli olduğu alanlardan olan tıp fakültelerinde bu süreçte mezunların sahip olmaları gereken yetkinlikler ve yeterliklerle ilgili değerlendirmelerin yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Olumsuz etkiler kategorisinin sağlık temasında psikolojik sorunlar ve bedensel sorunlar kodları bulunmaktadır. Salgın, hastalığa yakalanmış ya da yakalanmamış tüm bireyler üzerinde psikolojik müdahaleyi gerektirebilecek kadar ciddi bir etmen olabilmektedir (Bozkurt, Zeybek ve Aşkın, 2020). Buna bir de öğrencilerin öğrenim hayatlarında ortaya çıkan değişiklikler ve bu değişikliklere adapte olmayı zorlaştıran faktörler eklendiğinde psikolojik sorunların ortaya çıkmasının olası bir durum olduğu söylenebilir. Uzaktan eğitim gereği teknolojik aletlerin başında ve karşısında bulunmanın ve yukarıda da belirtildiği gibi sürecin gerektirdiklerine bağlı olarak değişen fiziksel aktivite yoğunluğunun değişimi sonucunda (Ercan ve Keklice, 2020) gerek mevcut zaman diliminde gerekse ileriye dönük fiziksel sağlık sorunlarının ortaya çıkması da ihtimaller dahilindedir.

Araştırma sonucunda uzaktan eğitim yaşantılarının katılımcılara olumlu katkıları kategorisindeki öğrenci paylaşımları incelendiğinde bu kategoride aile hayatı, ekonomik, akademik, kişisel gelişim, sağlık, yok ve diğer temalarının bulunduğu görülmektedir. Aile hayatı temasında evde olmak, şartların ders çalışmayı kolaylaştırması ve aile ile zaman geçirme kodları, ekonomik temasında aynı zamanda çalışma fırsatı ve harcamalar açısından kolaylık kodları, akademik temasında daha iyi öğrenmek, ders notu, kayıtlar sayesinde dersi tekrar fırsatı, şartların iyileştirilmesi kolaylaştırılması, hocalarla iletişimin artması, not yükseltme fırsatı kodları bulunmaktadır. Kişisel gelişim temasında araştırma vb. yollarla kendini geliştirme- kendine zaman ayırma, sorumluluk bilincinin pekiştirilmesi, bireysel etkinliklere/pratiklere zaman bulabilme ve farkındalığın artması kodları yer alırken, sağlık temasında kendini koruma kodu yer almaktadır. Yok temasında öğrencilerin süreçte herhangi bir olumlu katkı görmediklerini belirtmişlerdir. Yok temasını dâhil etmeksizin diğer temalar bütün olarak değerlendirildiğinde bu temalara kod üreten öğrencilerin adeta "krizi fırsata dönüştürdükleri" ya da "bardağın boş değil dolu tarafını gördükleri" söylenebilir.

Krizin ortaya çıkmasından itibaren konuya ilişkin harekete geçilmiş ve uzaktan eğitime yönelik çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Örneğin, uzaktan eğitimin daha verimli devam ettirilebilmesi için "YÖK Dersleri Platformu" tüm öğrencilerin erişimine açılmış ve bu platformu kullanabilmeleri adına öğrencilere "uzaktan eğitime destek" kotası (6 GB) ücretsiz olarak verilmiştir. Bunun yanında bir döneme mahsus olmak üzere (2019-2020

eğitim öğretim yılı bahar dönemi) kayıt dondurma hakkı tanınmış, tez dönemindeki lisansüstü öğrencilerine ek süre verilmiştir (TEDMEM, 2020). Ancak konuya ilişkin araştırmalar genel olarak yapılan çalışmalardan daha fazlasına ihtiyaç duyulduğu sonucunu gözler önüne sermektedir.

Bölümlerine istekle, çeşitli beklentilerle başlayan öğrencilerin süreçte karşılaştıkları sorunların ve sürecin olumsuz etkilerine maruz kalmalarının öğrencilerin geri kalan öğrenim süreçlerini ve mezuniyet sonrası yaşantılarını olumsuz anlamda etkilemesini önlemek için süreçte yer alan paydaşlara ayrı ayrı görevler düşmektedir. Üniversiteler konuya ilişkin olarak öğrencilerin teorik ve pratik öğrenme eksiklikleri konusunda bu eksikliklerin tespiti ve telafisi, öğrencilerin psikolojik destek alması ve sonraki süreçler için yönlendirilmesi adına çeşitli çalışmalar gerçekleştirmektedir. Kullanılan uzaktan eğitim sistemlerinin etkililiğini artırmak için sorun tespiti ve sistemi geliştirme çalışmaları yürütülmelidir. Teknik alt yapı konusunda yaşanan sorunların doğurabileceği olası sonuçların diğer faktörleri de etkilediği göz önünde bulundurulduğunda ülke çapında yaşanan aksaklıkların giderilmesi adına sorumlu birimlerin acilen konuya yönelik iyileştirme ve geliştirmeleri gerçekleştirmesi beklenmektedir. Sürecin karmaşıklığı ve Covid-19 Pandemisinin sona erme zamanı ile ilgili belirsizlik açık bir şekilde ortadadır. Gerek kriz durumlarında gerekse normale döndükten sonra uzaktan eğitim faaliyetlerinin etkili bir biçimde yürütülmesi için eğitimcilerin ve öğrencilerin konuya ilişkin bilgi ve farkındalıklarının artırılması gereklilikler dahilindedir. Alanyazında konuya ilişkin daha derinlemesine araştırmaların yapılmasının bundan sonraki süreç için yol gösterici olacağı düşünülmekte, mevcut araştırmanın da bu sürece ışık tutabilecek bir katkı sağlaması umut edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Afşar, B. & Büyükdoğan, B. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde İİBF ve SBBF öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki değerlendirmeleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 161-182.
- Altuntaş Yılmaz, N. (2020). Yükseköğretim kurumlarında Covid-19 pandemisi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim durumu hakkında öğrencilerin tutumlarının araştırılması: Fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1), 15-20.
- Bozkurt, Y., Zeybek, Z., & Aşkın, R. (2020). Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye'de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- Çakar, İ. (2020). *MYO öğrencilerinin 3+1 uygulamalı eğitim modeli çerçevesinde mesleki beklentilerinin incelenmesi "Sakarya MYO örneği"*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, A. M., İnana, M., Öz Puyan, F., Topçu Tarladaçalışır, Y., Erdoğan, B., Gayef, A., vd. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Uygulamaları. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 20(60-1), 72-77.

- Dilmaç, S. (2020). Students' Opinions about the Distance Education to Art and Design Courses in the Pandemic Process. *World Journal of Education*, 10(3), 113-126.
- Düzgün, S., & Sulak, S. E. (2020). Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 619-633.
- Ekmekçi P.E., Öziş, S.E., Akar, M.N. (2021). TOBB ETÜ Tıp Fakültesi Covid-19 Pandemisi Uzaktan Eğitim Deneyimi. *Tıp Eğitimi Dünyası*. 20(60-1):11-15
- Ercan, Ş., & Keklice, H. (2020). Covid-19 Pandemisi Nedeniyle Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Düzeylerindeki Değişimin İncelenmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 69-74.
- Fidalgo, P., Thormann, J., Kulyk, O., & Lencastre, J. A. (2020). Students' perceptions on distance education: A multinational study. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17(1), 1-18.
- Fojtik, R. (2018). Problems of distance education. *Icte Journal*, 7(1), 14-23.
- Gökdoğan, O., & Sarıgöz, O. (2012). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin 'mesleki uygulama dersi' ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1091-1100.
- Güleç, M. M., Çetin, I., Parlak, S., Uyar, Ş., & Sevüktekin, M. (2005). Mesleki eğitim ile işyeri uygulamasının korelasyonu. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 10(1), 37-52.
- Günay, D., & Özer, M. (2016). Türkiye'de Meslek Yüksekokullarının 2000'li Yıllardaki Gelişimi ve Mevcut Zorluklar. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 1-12.
- Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi (2019). *İşyeri Eğitimi Uygulaması 3+1 Modeli Raporu*. 29.12.2020 tarihinde <https://meyok.isparta.edu.tr/assets/uploads/sites/446/files/brosur-23072019.pdf> adresinden erişildi.
- Jasper, M. A. (1994). Issues in phenomenology for researchers of nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 19, 309- 314.
- Karadağ, E., & Yücel, C. (2020). Yeni tip Koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181-192.
- Karagöz, N., Ağadayı, E., & Başer, D. A. (2020). Bir tıp fakültesi öğrencilerinin pandemide uzaktan eğitim ile ilgili davranışları ve sorunları pandemi sürecinde tıp eğitimi. *The Journal of Turkish Family Physician*, 11(4), 149-158.
- Keskin, M., & Özer Kaya, D. (2020). Covid-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Keskin Kızıltepe, S., & Kurtgöz, A. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin covid-19 pandemisi sürecinde aldıkları uzaktan eğitime yönelik tutum ve görüşlerinin belirlenmesi. *Journal of International Social Research*, 13(74), 558-566.
- Kürtüncü, M., & Kurt, A. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 66-77.
- Merriam, S.B. (1998) *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. (2ndEd.). Jossey-Bass Publishers.
- Onat Hattap, S. (2015). Mesleki ve teknik eğitimde uygulama derslerinin öneminin irdelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 71-75.
- Örs, F. (2003). Meslek yüksekokullarının toplumsal işlevi bir meslek yüksekokulunun kurumsal imaj araştırması. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(10), 1-16.
- Özgüler, D., Özgüler, A. T., Kağızmanlı, B., & Ulaş, M. (2018). Uzaktan eğitimde mesleki becerilerin kazanılması: Malatya Meslek Yüksekokul örneği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 167-173.
- Sarıbıyık, M. (2013). Meslek Yüksekokullarında Nitelikli İşgücü Yetiştirmek İçin 3+1 Eğitim Modeli. *Akademik Platform Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 1(1), 39-41.
- Sarıbıyık, M. (2019). Mesleki eğitimde+ 1 uygulamalı eğitim modeli. *Seta Analiz*, 292.
- Simonson, M., Zvacek, S. M., & Smaldino, S. (2019). Teaching and learning at a distance: Foundations of distance education. North Carolina: Information Age Publishing.
- Stemler, S. (2001). An Overview of Content Analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 7(17), 1-6.
- Şahin Ören, T., & Ören, V. E. (2018). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin 3+ 1 Eğitim Modelinden Tatmin Derecelerinin Belirlenmesi: Banaz Meslek Yüksekokulu Örneği. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 12(3), 451-456.
- TEDMEM. (2020). *Covid-19 sürecinde eğitim: Uzaktan öğrenme, sorunlar ve çözüm önerileri (TEDMEM Analiz Dizisi 7)*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Titrek, O., Kocaman, N., Ateşoğlu, G. Ö., & Göktekin, M. (2013, 10-11 Mayıs). 3+ 1 eğitim modelinin öğrenci üzerindeki etkililiği. *[Bildiri özeti]*. VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tokuç, B., & Varol, G. (2020). Covid-19 pandemisi ve türkiye'de tıp eğitimi. *Namık Kemal Tıp Dergisi*, 8(3), 380-384.
- Toprak, U., ALATAŞ, Ö., Can, C., Arslantas, D., Kiliç, F. S., İlhan, H., Harmanci, K., & Yelken, B. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Tıp Eğitimi: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Uygulamaları. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 20(60-1), 41-45.
- Turan, Z., & Gürol, A. (2020). Eğitimde Acil Bir Dönüşüm: COVID-19 Pandemisi Döneminde Çevrim İçi Ders Alan Üniversite Öğrencilerinin Stres Algıları ve Görüşleri. *Journal of Hasan Ali Yücel Faculty of Education/Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi (HAYEF)*, 17(2), 222-242.
- Ulus, L., Tuncer, N., & Sözen, Ş. (2015). Mesleki eğitim, gelişim ve yeterlilik açısından meslek yüksekokullarının önemi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(5), 168-185.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde bilimsel araştırma yöntemleri*. (11.Bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Yükseköğretim Kurulu. (2017). *Yükseköğretimde Yeni YÖK Raporu*. 29.12.2020 tarihinde https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Yuksekogretim_politikalarinda_yeni_yok.pdf adresinden erişildi.